

โอกาสของความร่วมมือระหว่าง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอนาคต

๑

ผมรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงที่ได้รับเชิญเป็นปาฐกในปาฐกถาถึง-
คิงส์ มาร์ติน ในเย็นวันนี้ ผมได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณคิงส์มา
ตั้งแต่ตอนปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขณะนั้นเขาเป็นบรรณา
ธิการหนังสือพิมพ์ New Statesman เขาทำงานร่วมกับโดโรธี
วูดแมนที่ The Union of Democratic Control ในระยะหลังสง
คราม คิงส์เริ่มสนใจปัญหาเอเชียอาคเนย์ ซึ่งในขณะนั้นผม
เป็นบัณฑิตทางเศรษฐศาสตร์จาก London School of Eco-
nomics (L.S.E.) คิงส์และโดโรธีมักจะมาพบปะกับกลุ่มนัก
ศึกษาจากประเทศแถบเอเชียอาคเนย์เสมอ เพื่อถกปัญหาเกี่ยว

กับการต่อสู้เพื่ออิสรภาพ เกี่ยวกับสิ่ง^๕ที่รัฐบาลและสมาชิกรัฐสภา
จะสามารถทำเพื่อบรรลุนั้นได้ หมายถึง คือเสรีภาพของประเทศเหล่า
นี้ ตลอดจนภาระหน้าที่ของกรรณใหม่ แต่น่าเสียดายที่ฉันจำ
ชื่อคนในกลุ่มนั้นไม่ได้ จำได้แต่ว่าคนหนึ่งเป็นชาวอินโดนีเซีย
หัวรุนแรง คนหนึ่ง^๗เป็นเชลยพระวงศ์ชาวมาเลเซีย คนหนึ่ง^๘เป็น
ชาวเวียดนามที่ถ่อมมั่งสวิติ และอีกคนหนึ่ง^๙เป็นชาวลังกา ใน
จำนวนนักการเมืองสังกัดพรรคแรงงานที่คิงสลีย์แนะนำให้พวก
เรารู้จัก มีคนรุ่นหนุ่มสาวเป็นจำนวนมากที่เพิ่งได้รับการเลือก
ตั้งเป็นครั้งแรก มีอยู่หลายคน^{๑๐}ที่ต่อมาเป็นคนมีชื่อเสียงมากขึ้น
และหลายคนได้เป็นสมาชิกวุฒิสภา โคโรธีและคิงสลีย์ไม่เคยย่อ
ท้อในการให้คำแนะนำที่ดี และเสนอความรู้ใหม่ๆ อย่างถูกต้อง
แก่พวกเรา เขาทั้งสอง^{๑๑}เป็นผู้นำของการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของบรรดา
อาณานิคมทั้งหลาย ทางด้านเอเชียอาคเนย์ เขาทั้งสองสนับสนุน
ที่มาเลเซีย สิงคโปร์ และพม่า จะแยกตัวเป็นอิสระพ้นจากการ
ปกครองของอังกฤษ อินโดนีเซียจากเนเธอร์แลนด์ ฟิลิปปินส์
จากอเมริกา เวียดนาม กัมพูชาและลาวจากการปกครองของ
ฝรั่งเศส ประเทศไทยซึ่งถึงแม้จะไม่เคยตกเป็นอาณานิคมก็ยัง
ได้รับความช่วยเหลือบางประการจากเขา ที่จะผ่อนปรนสภาพ
ความเป็นประเทศผู้แพ้สงครามในสงครามโลกครั้งที่สอง

เอเชียอาคเนย์ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ที่คลังสักรูจกได้ต่างไปจาก
 เอเชียอาคเนย์ในอีก ๓๐ ปีต่อมาอย่างมาก ก่อนสงครามโลก
 ครั้งที่สอง เอเชียอาคเนย์เป็นแหล่งผลิตข้าวแหล่งใหญ่ของโลก
 พม่า เวียดนาม กัมพูชา และไทยเป็นประเทศผู้ส่งข้าวออก
 มากประมาณถึงร้อยละ ๕๐ ของปริมาณทั้งหมดในตลาดโลก
 ซึ่งนั่นเป็นเหตุการณ์ก่อนที่สหรัฐฯ จีน ออสเตรเลีย และญี่ปุ่น
 จะปรับปรุงการผลิตข้าวให้มากขึ้น ภูมิภาคนี้ยังเป็นผู้ผลิตไม้สัก
 ซึ่งถือกันว่าเป็นไม้เนื้อแข็งที่ดัดที่สุด ในปัจจุบัน ไทยเป็นประ
 เทศเดียวที่มผลผลิตข้าวเหลือเพื่อการส่งออก พม่าปิดประเทศ
 ตัดความสัมพันธ์กับกิจกรรมระหว่างประเทศ และอินโดจีนฝรัง
 เศสก็กำลังประสบทุกข์ภัยแสนสาหัสเพราะผลจากสงครามอัน
 ยาวนานกว่า ๓๐ ปี ไม้สักที่ยังคงมีส่งออกก็เป็นจำนวนน้อยลง
 อย่างน่าใจหาย แต่ผลผลิตยางธรรมชาติและดีบุก ตลอดจน
 น้ำตาลจากฟิลิปปินส์ยังคงมีอยู่เช่นเดิม นับแต่ช่วงทศวรรษที่
 ๑๙๕๐ (๒๔๙๓-๒๕๐๒) ภูมิภาคนี้มีผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่เพื่อ
 การส่งออก เช่น น้ำมันปาล์มจากมาเลเซียและอินโดนีเซีย ข้าว
 โปด มันสำปะหลัง ปอแก้วและฟลูออไรท์จากไทย สีนํ้าอูต
 สาหรรมจากฟิลิปปินส์และสิงคโปร์ อินโดนีเซียและมาเลเซียยัง

เริ่มส่งน้ำมันเบนซินคำออก ในขณะที่ไทยและฟิลิปปินส์พยายามสำรวจหาแหล่งน้ำมันดิบในประเทศตนเองอย่างมุ่งมั่น ทรัพยากรธรรมชาติสำคัญอย่างอื่นจำนวนมากมหาศาลที่ล่อใจนักกอบโกยยังมีอยู่อีกมาก เช่น สินแร่บอกไซต์ในอินโดนีเซียและมาเลเซีย ทองแดงในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซีย นิกเกิลในอินโดนีเซีย และแหล่งสัตว์น้ำอันชุกชุมที่มีอยู่ทุกแห่งเหล่านี้ ยังไม่ได้รวมถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในเวียดนาม กัมพูชาและลาว

พวกเราจะวัดความก้าวหน้า ของพัฒนาการทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยอัตราการเติบโตของผลรวมรายได้ประชาชาติ สามประเทศในภูมิภาคได้แก่ สิงคโปร์ มาเลเซียและไทย ก็อาจนับได้ว่ามีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจอย่างน่าพอใจในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา สิงคโปร์ มีความชำนาญด้านการค้าและอุตสาหกรรม ในขณะที่มาเลเซียและไทยประสบความสำเร็จในการเติบโตควบคู่ไปกับเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจด้วยการกระจายการผลิต และขยายการส่งออก พัฒนาการทางเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ก็เป็นสิ่งที่น่าทึ่ง แม้จะต้องชงักไปกับวิกฤตการณ์ระหว่างประเทศอยู่ตลอดเวลาก็ตาม อินโดนีเซียซึ่งเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุด มีอาณาเขตและทรัพยากรมากที่สุดก็มีการพัฒนาการอย่างดีมากมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ ๑๙๖๐ (๒๕๐๓-๒๕๑๒)

แม้จะเคยประสบกับวิกฤตการณ์ทางการเงินอย่างร้ายแรงในสมัย
ชูการ์โน พม่าซึ่งปิดประเทศก็ต้องชะงักงันและล่าสมัยไปหลาย
ปี ส่วนในลาว กัมพูชาและเวียดนามที่มั่งคั่งร่ำรวยตลอดมา ไม่
สามารถจะมีพัฒนาการทางเศรษฐกิจได้ และทั้งสามประเทศยัง
ต้องต่อสู้กันมากในการฟื้นฟูบูรณะประเทศที่ยับเยินจากความขัด
แย้งและสงครามอันยาวนานนั้น

ทุกประเทศในเอเชียอาคเนย์มีอิสรภาพในทางการเมือง แต่
ตลอดสามสิบปีที่ผ่านมาความร่วมมือระหว่างกันน้อยมาก โดย
ส่วนรวมแล้วมาเลเซียและไทย ร่วมมือกันอย่างดียิ่งในทุกด้าน
แต่ไทยก็มีกรณีพิพาทกับกัมพูชาในสมัยเจ้าสีหนุ ไทยได้เข้า
แทรกแซงกิจการภายในของลาว และเมื่อไม่นานมานี้มีการปิด
พรมแดนไทยส่วนที่ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน
ลาว นอกจากนี้ไทยยังยอมให้สหรัฐอเมริกาตั้งฐานทัพอากาศ
เพื่อการรุกรานเวียดนามกัมพูชาและลาว มาเลเซียและสิงคโปร์
ได้แบ่งแยกดินแดนกันอย่างเด็ดขาด ในทศวรรษ ๑๙๖๐
(๒๕๐๓-๑๒) มีการเผชิญหน้าเป็นสามเส้าระหว่างอินโดนีเซีย
กับมาเลเซียและสิงคโปร์ และกับฟิลิปปินส์ ปัญหาที่ฟิลิปปินส์
อ้างเอาเขตแดนรัฐซาบฮ์จากมาเลเซียก็ยังไม่มีข้อยุติ ทั้งรัฐ
มาเลเซียและไทยก็ยังประสบปัญหาชนมุสลิมส่วนน้อยทาง

ภาคใต้ของประเทศ เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ภูมิภาคนี้สามารถ
แบ่งออกเป็นประเทศฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ๓ ประเทศฝ่ายหนึ่ง
และประเทศเสรีนิยม ๖ ประเทศอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายเสรีนิยมนี้ยัง
เผชิญกับปัญหาการแทรกซึมของผู้ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ ทั้งที่
เกิดขึ้นจริง และที่ยึดเอาเป็นข้อกล่าวอ้างอยู่ภายในประเทศของ
ตนทางสน

ทั้ง ๙ ประเทศนี้ มีการปกครองอย่างเผด็จการในรูปแบบ
และระดับความมากน้อยต่างกัน เมื่อเทียบกับมาตรฐานเรื่อง
สิทธิมนุษยชนที่องค์การสหประชาชาติกำหนดไว้ แม้แต่มาเลเซีย
ซึ่งมีระบบรัฐสภาที่ดี ก็ยังคงวนเวียนอยู่กับปัญหาเชื้อชาติภายใน
ประเทศและการผลักดันนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ให้ควบคู่ไป
กับหลักเกณฑ์ของเสรีนิยมประชาธิปไตย

๓

ตลอดทศวรรษ ๑๙๖๐ (๒๕๐๓-๒๕๑๒) เว้นแต่ประเทศใน
อินโดจีนฝรั่งเศสและประเทศพม่าแล้ว ประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค
เอเชียอาคเนย์ ต่างพยายามกันอย่างมากที่จะสร้างสรรค์ความ
ร่วมมือระหว่างชาติขึ้นมา ทั้งในรูปของกลุ่มต่อต้านร่วมกัน ไป
จนถึงกลุ่มที่ร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและ

วัฒนธรรมชนมาหลายกลุ่ม ประเทศมหาอำนาจทางตะวันตก
 ต่างก็ให้ความสนับสนุนและให้ความร่วมมือกับกลุ่มต่าง ๆ เหล่า
 นี้นี้มาก กลุ่มเหล่านี้ได้แก่ซีโต (SEATO) อาสา (ASA) MAPHI-
 LINDO, ASEAN, ASAIHL SEAMEC, SEACEN และคณะ
 กรรมการร่วมลุ่มแม่น้ำโขง นอกจากนี้ยังมีองค์การทางวัฒนธรรม
 และสันตินาการ เช่น คณะกรรมการจัดกีฬาแหลมทอง
 ตลอดจนการแข่งขันฟุตบอลระหว่างชาติที่มีจัดขึ้นอยู่เป็นประจำ
 องค์การ SEATO เป็นองค์การที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการป้องกัน
 ร่วมกันสำหรับประเทศในเอเชียอาคเนย์ แต่กลับมีเพียง ๒ ประเทศ
 ในภูมิภาค คือไทยกับฟิลิปปินส์เท่านั้นที่ร่วมเป็นสมาชิก
 ในองค์การนี้กับสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย
 และนิวซีแลนด์ หลังจากก่อตั้งได้ไม่นาน ฝรั่งเศสก็ได้ถอนสมา
 ธิภาพ และ SEATO ก็เป็นเสือกระดาษอยู่ต่อมาจนถูกประกาศ
 ยกเลิกไปในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ SEATO มีบทบาททางด้านการ
 ศึกษาวิทยาศาสตร์ และการสาธารณสุขมากกว่าทางด้านการป้อง
 กันทางทหาร ผลงานของ SEATO ที่ยังคงดำเนินงานอยู่ได้แก่
 สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชียที่กรุงเทพฯ ซึ่งได้แยกตัวจาก
 SEATO มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ และกลายเป็นสถาบันการ
 ศึกษาชั้นสูงที่สำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคนี้

คณะกรรมการลุ่มแม่น้ำโขงก่อตั้งโดยองค์การสหประชาชาติ
ด้วยความร่วมมือของธนาคารโลก มีจุดประสงค์ที่จะพัฒนาที่
ราบลุ่มตอนปลายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ประเทศ
กสิกรรวม ๔ ประเทศ คือ ลาว กัมพูชา ไทยและเวียดนาม ก่อน
ปีพ.ศ. ๒๕๑๘ ผู้แทนจากทั้ง ๔ ประเทศได้พบปะกันอย่าง
สม่ำเสมอเพื่อร่างแนวนโยบาย โครงการเอนกประสงค์ที่จะเป็น
ประโยชน์ต่อหลายชาติร่วมกันดูกว้างขึ้น ตัวอย่างเช่นโครงการ
เขื่อนผามอง ซึ่งจะอำนวยประโยชน์ทางด้านชลประทานอย่าง
กว้างขวาง สามารถใช้ผลิตไฟฟ้าด้วยพลังน้ำ ควบคุมระดับ
น้ำและอำนวยประโยชน์ทางน้ำอย่างอื่นแก่ประเทศทั้งสี่ แต่
ภายหลังปี พ.ศ. ๒๕๑๘ มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง
ภายในประเทศอินโดจีน ๓ ประเทศ ทำให้ไม่อาจมีการประชุม
ในระดับสูงได้อีก โครงการนี้จึงว่างเว้นไป

The Southeast Asian Ministers of Education Council
(SEAMEC) ก่อตั้งขึ้นในช่วงทศวรรษ ๑๙๖๐ (๒๕๐๓-๒๕๑๒)
โดยมีสำนักเลขาธิการตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริม
ความร่วมมือทางการศึกษาในหมู่สมาชิก มีการก่อตั้ง
สถาบันวิจัยและอบรมขึ้นหลายสถาบันในหลายนครของภูมิภาคนี้
ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จด้วยดี นับจากเดือนเมษายน ปีพ.ศ. ๒๕๑๘

ภัยเหตุทางการเมืองใน ๓ ประเทศ ซึ่งต่อมาได้ถอนตัวออก
ทำให้ยังไม่อาจบังคับได้ว่าอนาคตของ SEAMEC จะเป็นอย่างไร
ในภายหน้า

The Association of Southeast Asian Institutes of
Higher Learning (ASAIHL) ก่อตั้งขึ้นก่อน SEAMEC ประ
มาณ ๑๐ ปี มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยแทบทุกแห่งในภูมิภาค
นี้^{๕๔} สถานภาพเป็นสมาชิกอยู่ สมาคมนี้อย่างคงดำเนินการต่อไป
แม้ว่าจะไม่มีการประชุมอย่างเป็นทางการระหว่างประเทศสมาชิก
มาตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๘

Southeast Asian Central Bank Governors (SEACEN)
ได้มีการประชุมเป็นประจำทุกปีมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๑๙๖๐
(๒๕๐๓-๒๕๑๒) แม้ในปีที่บางประเทศกำลังเกิดกรณีพิพาท
ระหว่างกันอยู่ การประชุมประจำปีนั้นเข้มแข็งขึ้นมาก จนบัดนี้
ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดทางด้าน
ธนาคารกลาง นโยบายการเงิน และการควบคุมการดำเนินงาน
ของธนาคารพาณิชย์ เป็นผลงานของ SEACEN ที่ทำให้
ประเทศสมาชิกสามารถรวมกลุ่มกันได้ และมีสิทธิมีเสียงใน
คณะกรรมการกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลก
การประชุมของ SEACEN ยังคงดำเนินการอยู่จนทุกวันนี้ แม้

จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศสมาชิกหลายประเทศก็ตาม การประชุมประจำปีครั้งล่าสุดเมื่อต้นปี ๒๕๒๐ ที่จัดขึ้นที่มาเลเซีย เวียดนามและลาวยังส่งผู้แทนไปเข้าร่วมประชุมด้วย ข้อที่น่าสังเกตสนใจก็คือ แม้จนบัดนี้อินโดนีเซียและไทยยังคงปกป้องผลประโยชน์ให้แก่เวียดนาม กัมพูชาและลาว ในที่ประชุมกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก จุดประสงค์ประการหนึ่งในการก่อตั้ง SEACEN คือการประสานงานระหว่างแผนพัฒนาของรัฐบาลต่างๆ ให้ควบคู่ไปกับนโยบายการเงินและการคลัง แต่จุดประสงค์นี้ยังไม่ประสบความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม การประชุมของ SEACEN มีประโยชน์ในแง่ที่สามารถชักนำให้เข้าไปร่วมมือกับองค์การเพื่อความร่วมมืออื่นๆ ของภูมิภาค อย่างเช่น สมาคมอาเซียน (ASEAN)

๔

นับจากนี้ผมจะขอกล่าวถึงองค์การที่ก่อให้เกิดผลต่อเนื่องได้มากที่สุดคือ สมาคมอาเซียน* ในตอนต้นทศวรรษ ๑๙๖๐ (๒๕๐๓-

*ผมขอขอบคุณ Michael Leifer แห่ง L.S.E. ที่ได้ให้คำแนะนำที่มีประโยชน์หลายประการเกี่ยวกับเรื่องนี้ โปรดอ่านบทความของเขา

“Politics, Society and Economy in the ASEAN States (Wiesbaden, 1975)” and “Problem and Prospects of Regional Cooperation in Asia: The Political Dimension, 1977”

๒๕๑๒) ซึ่งมีการเผชิญหน้ากันระหว่างมาเลเซีย สิงคโปร์
อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ ประเทศทั้งสี่ได้มาประชุมกันเพื่อ
หาหนทางประนีประนอม และสมานสามัคคีระหว่างประเทศใน
ภูมิภาค การรวมกลุ่มกันในเวลานั้นแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ
คือ ไทย มาเลเซีย (ซึ่งขณะนั้นยังรวมสิงคโปร์ไว้ด้วย) และ
ฟิลิปปินส์ร่วมกันเป็นองค์การอาสา (ASA) ต่อมา มาเลเซีย
ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียก็รวมกันเป็นอีกองค์การหนึ่งชื่อ MAP-
HILINDO องค์การทั้งสองนี้ตั้งอยู่ไม่นาน และไม่ได้อิผลงาน
อันใด นอกจากการแสดงเจตจำนงว่า แต่ละประเทศปรารถนา
ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติและช่วยเหลือร่วมมือกัน ในปี พ.ศ.
๒๕๑๐ องค์การทั้งสองก็ถูกยุบและสมาคมอาเซียน (ASEAN) ก็
ถือกำเนิดขึ้นแทนที่

ผู้นำของประเทศในสมาคมอาเซียนทุกคน กล่าวขำอยู่เสมอ
มาว่า สมาคมอาเซียนไม่ใช่องค์การเพื่อความร่วมมือทางทหาร
เหมือน SEATO จุดประสงค์ของอาเซียนคือความมั่นคงปลอด
ภัยร่วมกันเท่านั้น คำประกาศก่อตั้ง ASEAN ฉบับแรกอา-
รััมภบทไว้ว่า “ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะร่วมกันรับ
ผิดชอบ ในการเสริมความมั่นคงให้กับเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ
และสังคมของภูมิภาค และประกันความสงบสุขตลอดจนความ

ก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศของประเทศสมาชิก สมาคมอาเซียนจะดำรงเสถียรภาพ และความมั่นคงจากการแทรกแซงของภายนอกในทุกรูปแบบ ทั้งนี้เพื่อการรับรองความเป็นเอกภาพของชาติ อุดมคติและความปรารถนาของประชาชน”

สมาคมอาเซียนมีสมาชิกหลักอยู่ ๕ ประเทศคือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย ทั้งนี้เพราะอาเซียนพร้อมที่จะรับประเทศอื่นเข้าร่วมเป็นสมาชิก “สำหรับทุกประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่ยอมรับจุดมุ่งหมาย หลักการและความประสงค์ของสมาคม” แต่ก็ยังไม่มีประเทศใดสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้น กัมพูชา ลาวและเวียดนามได้เคยส่งผู้สังเกตการณ์เข้าร่วมการประชุมระดับรัฐมนตรีของสมาคม พม่าและเวียดนามเหนือ ก็ได้รับเชิญให้ร่วมสังเกตการณ์ด้วยเหมือนกัน แต่ทั้งสองก็มีได้ดำเนินการแต่อย่างไร

การประชุมระดับรัฐมนตรีมีเป็นประจำทุกปี โดยหมุนเวียนไปจัดขึ้นตามประเทศสมาชิก แต่ละปีจะมีคณะกรรมการประจำอยู่ที่เมืองหลวงของประเทศเจ้าภาพที่จะมีการประชุมขึ้นในปีนั้น สมาคมมีสำนักเลขาธิการอยู่ ๕ แห่ง ตั้งอยู่ที่เมืองหลวงของประเทศสมาชิกทุกประเทศ นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการถาวรและคณะกรรมการเฉพาะกิจด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ประเทศ

สมาชิกได้ตกลงให้ตั้งสำนักงานกลางเลขาธิการ สมาคมอาเซียน
เป็นการถาวรที่กรุงจาการ์ตา แต่จนถึงบัดนี้ (เดือนมีนาคม พ.ศ.
๒๕๒๐) สำนักงานเลขาธิการตั้งว่ายังไม่แล้วเสร็จ

ในหมู่ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศ ต่างก็มีความกระตือ
รือร้อนที่จะร่วมมือกับสมาคมต่างกันไป อินโดนีเซียจะเป็น
ประเทศที่ให้ความร่วมมือกับสมาคมมากที่สุด “ในการที่จะให้
สมาคมเป็นรากฐานของความเป็นเอกภาพของประเทศ และ
นโยบายต่างประเทศที่ใดผล” ซึ่งก็เป็นความเห็นที่ถูกต้องสำหรับ
ประเทศที่มีอาณาเขตมากที่สุด มีประชากรและทรัพยากรธรรม
ชาติมากที่สุดอย่างอินโดนีเซีย นักสังเกตการณ์คนหนึ่ง (Leifer)
เชื่อว่า “สมาคมอาเซียนมีความสำคัญต่ออินโดนีเซียก็เพราะจุด
มุ่งหมายของสมาคม....ซึ่งมีวิธีการอันเหมาะสม....เกี่ยวเนื่องกัน
กับความปรารถนาของอินโดนีเซีย ที่จะเป็นมหาอำนาจทางการ
เมืองทั้งในภูมิภาคและระหว่างประเทศนอกภูมิภาค” ปัญหา
ระหว่างประเทศภายในภูมิภาคที่ยังไม่มีข้อยุติ ยังมีอยู่อีกหลาย
ประการ เช่น ปัญหารัฐซาบะห์ ปัญหาช่องแคบมะละกา ปัญหา
สิทธิเหนือพื้นทะเลนอกชายฝั่ง ปัญหาการแบ่งแยกดินแดนและ
ปัญหาชนกลุ่มน้อย ฯลฯ ยิ่งกว่านั้น ระดับของพัฒนาการทาง
อุตสาหกรรม และทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันระหว่างประเทศ

ภาคีทำให้เกิดความยุ่งยากในการร่วมมือทางการค้าและสิทธิยก
เว้นทางศุลกากรระหว่างประเทศ ยกตัวอย่างเช่น สิงคโปร์ซึ่ง
ก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมที่สุดได้สนับสนุนให้มีเขตการค้าเสรีใน
ภูมิภาค ในขณะที่อินโดนีเซียซึ่งอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ
มากที่สุด แต่หลังจากอุตสาหกรรมที่สุดย่อมไม่ปรารถนาที่จะมีเขต
การค้าเสรี ไม่ว่าจะเป็นขณะนี้หรืออนาคตอันใกล้

เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างการจตุรภาคีของสมาคมอาเซียน
และธรรมชาติของผลประโยชน์ ที่จะต้องขัดกันของประเทศภาคี
ก็จะเข้าใจได้ว่าทำไมสมาคมอาเซียนจึงไม่ได้ทำอะไรมากไปกว่า
การพูดคุยและสัญญาที่ร่างไว้ในกระดาษตลอดช่วงเวลา ๒๕๑๐
- ๒๕๑๙ มีการจัดงานแสดงสินค้าขึ้นที่ศูนย์แสดงผลิตภัณฑ์
ที่นั่น การแสดงศิลปประจำชาติไม่กี่ครั้ง และการเข้าร่วม
กิจกรรมกับต่างประเทศบ้าง เช่น กับญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ประชา
คมเศรษฐกิจยุโรป และ GATT ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เจ้าหน้าที่
องค์การสหประชาชาติคณะหนึ่งนำโดย ศาสตราจารย์ออสติน
โรบินสัน ได้เสนอรายงานการศึกษาเกี่ยวกับ 'ความร่วมมือ
ทางเศรษฐกิจของอาเซียน' รายงานนั้นได้เสนอให้มีการค้าเสรีใน
ระหว่างประเทศภาคี การร่วมมือกันทางด้านอุตสาหกรรมโดย
การแบ่งประเภทอุตสาหกรรมไปตามความสามารถในการผลิต

ของแต่ละประเทศเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันในภูมิภาค (Industrial Complementarity Agreements and Package Deal Arrangements) หลังจากการเสนอรายงานฉบับนี้เป็นเวลา ๒ ปี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสิงคโปร์จึงโต้แย้ง รายงานฉบับนี้ว่า ไม่ได้ผ่านความเห็นชอบของสมาคมอาเซียน จนกระทั่งล่วงถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๙ อาเซียนจึงเริ่มมีบทบาทหรือทำอะไรเป็นชนเป็นอันชน ซึ่งทั้งหมดอาจเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงในเวียดนาม กัมพูชาและลาวที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๘

เป็นที่เห็นได้แน่ชัดแต่ต้นแล้วว่า เพื่อให้องค์การอย่างเช่น สมาคมอาเซียนสามารถทำงานให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องไม่มีการเปลี่ยนแปลง หรือหมุนเวียนคณะกรรมการ หรือ ผลัดเปลี่ยนกันเป็นเลขาธิการอย่างที่เป็นอยู่ โดยปราศจากแกนกลางของการทำงาน ข้อตกลงที่ทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ให้มี เลขาธิการถาวรของสมาคมนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ถูกต้อง ถึงแม้ว่า การทำตามข้อตกลงนี้จะช้ากว่ามากก็ตาม ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้นำรัฐบาลของทั้ง ๕ ประเทศได้เข้าประชุมสุดยอดที่บาหลี และได้ลงนามในคำประกาศถึงสัมพันธ์ไมตรีของประเทศในสมาคมอาเซียน และสนธิสัญญาแห่งความปรองดอง และร่วมมือกันของประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ในสัญญา

มิตรภาพก็ได้บ่งไว้ว่า “เสถียรภาพของแต่ละประเทศและของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เป็นหลักประกันในการสร้างสรรค์สันติภาพและความมั่นคงปลอดภัยของนานาประเทศ ประเทศสมาชิกมีมติให้กำจัดการข่มขู่คุกคามใด ๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อเสถียรภาพของแต่ละประเทศ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมความมั่นคงในความเป็นกลางของชาตินตนเองและของสมาคมอาเซียน” ก้าวแรกที่สำคัญของสมาคมก็คือ การทำตามคำแนะนำของคณะเจ้าหน้าที่องค์การสหประชาชาติที่จะให้ร่วมมือกันทางอุตสาหกรรม ที่สำคัญว่านั้น นายลี กวณ ยิวเริ่มรุกอย่างจริงจังด้วยการเดินทางไปมนิลาและกรุงเทพ ฯ เพื่อกระชับความตกลงเรื่องผลประโยชน์ร่วมกันที่สิงคโปร์มีต่อฟิลิปปินส์และไทย นั่นคือสิทธิยกเว้นภาษีศุลกากรร้อยละสิบ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่มหัศจรรย์การค้าเสรีที่สิงคโปร์พยายามผลักดันมาเป็นเวลานาน โดยมีเพียงอีก ๑ หรือ ๒ ประเทศที่ร่วมสนับสุนอยู่ ด้วยความพยายามเป็นอย่างมากของสิงคโปร์ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่กรุงเทพมหานคร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศไทยคือสมาคมอาเซียนได้ลงนามในความตกลง ว่าด้วยโครงสร้างของสิทธิประโยชน์ทางการค้าของประเทศสมาชิกให้ครอบคลุมไปถึงสินค้าขั้นปฐมโดยเฉพาะข้าวและน้ำมันดิบ ข้อตกลงนี้ยัง

รวมถึงสัญญาจัดส่งสินค้าระยะยาว ความสนับสนุนทางการเงิน
ในอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสม ข้อตกลงระดับรัฐบาล การขยาย
สิทธิยกเว้นทางศุลกากร และการขยายการค้าเสรีออกไปเท่าที่
เหมาะสม นอกจากนี้ยังปฏิญญาที่จะมีบทบาททางเศรษฐกิจและ
การเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประเทศนอกสมาคม โดย
เฉพาะความสัมพันธ์ที่จะมีต่อประเทศในอินโดจีน ญี่ปุ่น ประชา
คมเศรษฐกิจยุโรป สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์

ในการประชุมสุดยอดคราวนั้นเช่นกัน ที่มาเลเซีย อินโด
นีเซีย และสิงคโปร์ได้ลงนามในข้อตกลงว่าด้วย 'เขตปลอด'
ในการใช้ช่องแคบมะละกา ข้อตกลงนี้ยังคงรอการให้สัตยาบัน
โดยประเทศสมาชิกและ GATT

ดังนั้นจึงเป็นที่สังเกตได้ว่าหลังจากไม่มีบทบาทใดๆ อยู่ ๙ ปี
บัดนี้สมาคมอาเซียนเริ่มทำกิจกรรมแข่งขันมากขึ้น อนาคตของ
สมาคมจึงเป็นที่น่าเอาใจใส่อยู่อย่างใกล้ชิด

สนธิสัญญาทางไมตรี เพื่อการร่วมมือกันในภูมิภาคเอเชีย
อาคเนย์ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๙ ก็ได้บังไว้อย่างชัด
แจ้งว่า "เป็นสนธิสัญญาที่เปิดกว้างสำหรับประเทศอื่น ๆ ใน
ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์" นั่นคือเชิญชวนประเทศอื่นในภูมิภาค

ให้เข้าร่วมสมาคม เช่นเดียวกับที่ไคเซ็งมาครั้งหนึ่งแล้วเมื่อ
คราวก่อตั้งสมาคมในปี พ.ศ. ๒๕๑๓

สาธารณรัฐประชาชนจีน แสดงความชื่นชมกับความร่วมมือ
และสัญญาทางไมตรีนี้มาก และบางทีด้วยเหตุนี้เองที่เวียดนาม
และลาวมีท่าทีเป็นปฏิปักษ์กับสมาคม

เวียดนามและลาวปฏิเสธสิทธิในการเป็นตัวแทนของภูมิภาค
เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของสมาคมอาเซียนตลอดมา หลัง
การประชุมประเทศผู้ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดที่โคลอมโบ ในปี พ.ศ.
๒๕๑๕ โฆษกของผู้แทนที่อำนาจเต็มจากเวียดนามได้กล่าวว่า
“ประชาชนชาวเวียดนามพร้อมที่จะลืมเหตุการณ์ในอดีต และ
สถาปนาความสัมพันธ์ขึ้นใหม่กับประเทศอื่นในภูมิภาคนี้ ทั้ง
บนพื้นฐานของหลัก ๔ ประการ ที่สาธารณรัฐสังคมนิยมแห่ง
เวียดนามได้ประกาศไว้ โดยมีรัฐบาลของสามประเทศให้คำ
รับรอง แต่เวียดนามตัดสินใจที่จะไม่ยอมอดทนกับโครงการ
เพื่อการบูรณะใด ๆ โดยนโยบายที่พินสมัย และไร้อิทธิพลของ
สมาคมนี้”

ที่กัวลาลัมเปอร์ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ รัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงการต่างประเทศของกลุ่มประเทศภาคีอาเซียนได้
ประกาศเจตนารมณ์อีกครั้งหนึ่งว่า ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เป็น

“เขตแห่งสันติภาพ เสรีภาพและความเป็นกลาง เป็นอิสระจากการแทรกแซงของมหาอำนาจภายนอกในทุกรูปแบบ” คำประกาศนี้ได้รับการเห็นพ้องในที่ประชุมของประเทศผู้ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดที่อัลจีเรียในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และมติขั้นสุดท้ายในที่ประชุมของประเทศผู้ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดที่โคลอมโบในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ กัมพูชาความทำนองเดียวกันนี้ ผู้แทนของลาวและเวียดนามได้คัดค้านโดยกล่าวว่า “เราเห็นด้วยกับคำประกาศข้อสรุปของการประชุมสุดยอดที่กัวลาลัมเปอร์ของอาเซียน แต่เราขอคัดค้านการประกาศเจตจำนงนี้ ในขณะที่ประเทศภาคีสมาคมอาเซียนยังคงสนับสนุนการทำสงครามของอเมริกาในดินแดนของเวียดนาม ลาวและกัมพูชาทั้งทางตรง และทางอ้อม ซึ่งนับเป็นการฝ่าฝืนหลักการไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดอย่างเด่นชัด”

ในขณะเดียวกัน ฮานอย เวียงจันทน์และพนมเปญได้แสดงตัวว่าพร้อมเสมอที่จะทำความตกลงเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันกับประเทศใดๆ ในสมาคมอาเซียนเป็นปัจเจกประเทศ เวียดนามและลาว ซึ่งดำเนินนโยบายตามโซเวียตก็สามารถชักจูงใจอินโดนีเซียซึ่งมีปัญหากับชาวจีนภายในประเทศให้แสดงความเห็นใจแก่ประเทศทั้งสองได้ ถึงแม้ว่านักการเมืองของอินโดนีเซียจำนวนหนึ่งยังมีความเห็นเป็นการส่วนตัวว่า รัฐบาลอินโดนีเซีย

ไม่ปรารถนาที่จะมีการตกลงใด ๆ กับทั้งชานอยและเวียงจันทน์
ส่วนประเทศภาคอื่น ๆ ของสมาคม ก็แสดงเจตจำนงในระดับที่
ต่างกันไปว่าพร้อมที่จะติดต่อกับประเทศในอินโดจีนฝรั่งเศสทั้ง
สามประเทศ ซึ่งก็เป็นทีที่เข้าใจได้อย่างแจ่มชัดว่าเจตจำนงนี้ได้รับ
อิทธิพลจากนโยบายใหม่ของอเมริกาที่ตัดสินใจจะฟื้นฟูบูรณะ
เวียดนาม ข้อยกเว้นที่เด่นชัดก็คือกรณีของประเทศไทยที่รัฐบาล
ทหารชุดปัจจุบันยังคงแสดงตัวเป็นปรปักษ์กับเวียดนาม กับชน
เวียดนามส่วนน้อย และกับผู้ลี้ภัยสงครามชาวเวียดนาม ก่อน
เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐบาลที่ได้มาจากการเลือกตั้งใน
ประเทศไทยได้พยายามเสริมสร้างความสัมพันธ์ในระดับปกติกับ
รัฐบาลคอมมิวนิสต์ของทั้งสามประเทศโดยเปิดเผย แต่่นโยบาย
นี้ก็เปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้ามภายหลังการรัฐประหาร
การต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงของรัฐบาลชุดปัจจุบัน (รัฐ
บาลชุนนายธานินทร์ กรัยวิเชียร) มีผลให้เอกอัครราชทูตจีน
ประจำไทยขอเข้าพบนายกรัฐมนตรี เพื่อขอลากลับประเทศจีน
จะได้ไม่เป็นที่กีดหน้าขวางทางรัฐบาลไทย ที่จริงแล้วรัฐบาลจีน
ก็ได้ให้ความสนับสนุนนโยบายความสัมพันธ์ที่เป็นกลางระหว่าง
ประเทศในภูมิภาคนี้อย่างกระตือรือร้นยิ่ง จีนได้ยืนยันนโยบาย
นี้โดยการส่งเครื่องบินไปรับรัฐมนตรีต่างประเทศของกัมพูชาให้

เข้าร่วมการเจรจาที่กรุงเทพฯ ฯ เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ความสัมพันธ์ที่เลวร้ายลงในระยะต่อมา ระหว่างประเทศไทยกับลาว และกัมพูชาไม่อาจใช้กล้าวโทษเงินได้

๕

ตามความเห็นของผม เป็นที่น่าเสียดายอย่างมากที่โอกาสของความร่วมมือระหว่างประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในขณะนี้ยังไม่แจ่มใสเท่าที่ควรจะเป็นถึงแม้ว่าจะมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมต่างกัน แต่ประชาชนในคาบสมุทรแห่งนี้ก็ยังมีวิถีชีวิตที่คล้ายกันอยู่มาก วิธีการใช้ชีวิตของเกษตรกรก็จะมีส่วนคล้ายกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรในฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ลาว ไทย หรือเวียดนาม เราจะเห็นการหลอมตัวของวัฒนธรรมดั้งเดิมของอินเดียและจีน รวมทั้งศาสนาอิสลามไว้ในทุกประเทศ การร่วมมือกันทางด้านการศึกษา เช่น SEAMEC และ ASAIHL ก็ทำให้เห็นเด่นชัดว่ามีประโยชน์อย่างมากแก่ทุกประเทศที่เกี่ยวข้อง โครงการพัฒนาลุ่มน้ำโขงก็มีประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อประเทศสองฟากฝั่งแม่น้ำ เป็นประโยชน์ร่วมอันแบ่งแยกมิได้ แต่จะลดน้อยลงอย่างมากถ้าไม่ได้รับความร่วมมือจากทั้งสี่ประเทศ แต่ละประเทศจะได้รับผลประโยชน์

อย่างมากในด้านการอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ก็ด้วยการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ด้วยการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศในบางด้าน การควบคุมแหล่งทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน จะทำให้อำนาจการต่อรองทางการค้าของทั้งภูมิภาคมีมากขึ้นในโลกของเศรษฐกิจใหญ่ ๆ อย่างอเมริกา ยุโรป กลุ่มโอเปก รัสเซีย จีน อินเดีย และญี่ปุ่น ประเทศเล็ก ๆ ในเอเชียอาคเนย์แม้แต่อินโดนีเซียเองก็ไม่อาจมีเปรียบในการแข่งขันได้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่ละประเทศก็จะได้ประโยชน์มากขึ้น ถ้าสามารถวางแผนร่วมกันได้ ทุกประเทศในภูมิภาคนี้ต่างก็ประสบปัญหาคล้าย ๆ กัน นั่นคือปัญหาการกระจายรายได้และโอกาสทางการศึกษา ประเทศสังคมนิยมทั้งสามประเทศยังมีปัญหาการบูรณะหลังสงคราม โดยเฉพาะการขาดแคลนอาหารเพิ่มขึ้นอีกด้วย ซึ่งหากประเทศเพื่อนบ้านยอมช่วยเหลือจะเป็นช่องทางให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันต่อไปได้ในการเมือง แต่ละประเทศไม่ควรจะคิดว่าการช่วยเหลือกันเป็นการแสดงความอ่อนข้อให้ จนเป็นชนวนให้เกิดกรณีพิพาทตามชายแดน หรือความแตกต่างกันของอุดมคติทางการเมืองจะสำคัญเสียจนทำให้เกิดการรบราฆ่าฟันกันขึ้น ขอบกพร่องก็อยู่ที่ว่า แม้จนบัดนี้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาคมอาเซียนกับ

สาธารณรัฐสังคมนิยมทั้งสามยังไม่มีวิแว่วว่าจะเกิดขึ้น ต่างฝ่ายต่างยังคงไม่ไว้วางใจกัน ไม่ว่าจะมีการแทรกแซงจากภายนอกหรือไม่ก็ตาม ความไม่ไว้วางใจกันนี้ขัดกับหลักการแห่งเสรีภาพ เสรีภาพ และพัฒนาการที่แต่ละประเทศในภูมิภาคนี้ต่างใฝ่หาค้นอย่างยิ่ง

นับแต่การประชุมที่บันดุงในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ รัฐบุรุษต่างก็พูดกันอย่างชื่นชมถึงหลักปรัชญา คือ หลักการของการอยู่ร่วมกันโดยไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย การเคารพในเอกภาพของกันและกัน การไม่เข้าแทรกแซงในกิจการภายในของกันและกัน เป็นต้น บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่ภูมิภาคนี้จะต้องนำหลักปรัชญาปฏิบัติกันอย่างจริงจังเสียที ทั้งนี้เพราะว่าทุกประเทศต่างก็มี ความปรารถนาที่จะปรองดองและร่วมมือกันอยู่แล้ว ถ้าเราจะ อดจากการที่ประเทศภาคีในสมาคมอาเซียน สาธารณรัฐสังคมนิยมทั้งสามและพม่า ยังคงสมาชิกภาพอยู่ในกองทุนระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และธนาคารเพื่อการบูรณะพัฒนาแห่งเอเชีย วิถีทางแห่งความร่วมมือกันอย่างแท้จริงเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการที่แต่ละประเทศจะปฏิบัติตนไปตามนโยบายที่ตนได้ประกาศไว้ และล้มความหมองหมางกันในอดีตดังที่โฆษกเวียตนามแนะนำไว้นั่นเอง

เมื่อมีการก่อตั้งสมาคมอาเซียน และยุบ ASA และ MAP-
HILINDO ไปโดยปริยายในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ นั้น ประเทศภาคี
สมาคมอาเซียนทุกประเทศต่างก็แสดงความปรารถนาและความ
พร้อมที่จะเริ่มต้นกันใหม่อีกครั้ง จึงเป็นที่สังเกตเห็นได้ว่าหากผู้นำ
สมาคมมีความสามารถมากพอที่จะถอดถอนที่รัฐ ความถือดี และ
ปรับปรุงโครงสร้างของสมาคมเสียใหม่ ให้สมาคมเริ่มต้นกัน
ใหม่อีกครั้งด้วยการมีสมาชิก ๘ หรือ ๙ ประเทศ ก็จะเป็น
หลักประกันได้ว่าภูมิภาคนั้นจะมีสันติภาพ เสรีภาพ พัฒนาการ
และไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดได้อย่างแท้จริง

หากข้อคิดเห็นเหล่านี้ได้รับการยอมรับ ผมมั่นใจว่าประชา
ชนคนเดินถนนทั้งหญิงและชายในภูมิภาคนี้ ก็จะได้รับประโยชน์
โดยถ้วนหน้า และคุณกิจสสัย มาร์ติน ก็จะพลอยยินดีไปกับ
ความสำเร็จของพวกเราทุกคนด้วย

จากปาฐกถาที่ กิจสสัย มาร์ติน

มิลล์ เดน, เกมบริดจ์

เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๒๐

มยุรี ลักษณะวัฒนา ถอดความเป็นภาษาไทย